
Valdemaras Klumbys

Nežinoma Salomėjos Nėries autobiografija

Kritinė publikacija

Nors „Salomėjos Nėries gyvenimas yra dokumentuotas geriau negu bet kurios kitos lietuviškos moters (ir geriau nei bet kurio kito rašytojo)“¹, tačiau tai toli gražu nereiškia, kad jos biografijoje viskas žinoma. Priešingai, kartais atrodo, kad laikmečio suformuotas poetės įvaizdis, beveik mitinė jos figūra trukdo pažinti S. Nėrį kaip realų žmogų, istorinę asmenybę. Turbūt niekada tiksliai nesužinosime, kodėl aktyvi ateitininkė netikėtai persiėmė kairiosiomis idėjomis; nesužinosime ir to, koks buvo tikrasis jos požiūris į sovietinę tikrovę, ypač po 1941 m. birželio trėmimų. Turbūt ir ji pati nebūtų galėjusi pateikti vienareikšmiško atsakymo.

Keista, kad nuolatos vis kylant audringoms diskusijoms apie S. Nėries sąsajas su kompartija ir sovietais, naujų faktų apie šią jos gyvenimo pusę lyg ir neieškoma. Gal ir dėsninga, kad tokių diskusijų dalyviams nerūpi nauji duomenys – juk jose dažniausiai neieškoma tiesos, o tik dar kartą išreiškiami jau iš anksto žinoma ir nepajudinama nuomonė.

Kita vertus, net ir daugiau besigilintiems lyg ir užtenka to, ką surinko Viktoras Alekna, kuriam ir reikėtų dėkoti už tokį rašytojos biografijos detalumą². Štai ir Mindaugo Tamošaičio studijoje, iš esmės skirtoje būtent rašytojams trečiafrontininkams, vežusiems „Stalino saulę“ į Lietuvą³, Salomėjos Nėries

biografija pateikiama daugiausia remiantis V. Alekno surinkta medžiaga. Atrodo, lyg būtų susidariusi nuomonė, kad po to, ką atrado S. Nėries gyvenimo metraščio sudarytojas, nieko nauja rasti jau nebeįmanoma. Tačiau didžiąją dalį duomenų šiam veikalui jis surinko dar sovietmečiu. Kažin, ar tuomet jis galėjo laisvai naudotis kad ir tuometinio Partijos istorijos instituto archyvų medžiaga. Vis dėlto būtent tarp archyvų dokumentų ir pavyko aptikti niekur neskelbtą poetės autobiografiją.

Iki šiol buvo žinomos trys po okupacijos rašytos S. Nėries autobiografijos (1940 m. rugsėjo 2 d., 1942 m. liepos 4 d. ir 1942 m. gruodžio 26 d.⁴, visos rusų k.). Čia skelbiama ji saugoma S. Nėries asmens byloje Lietuvos ypatingajame archyve, LKP dokumentų saugykloje. Ji rašyta lietuvių kalba 1940 m. lapkričio 14 d. – praėjus beveik pusmečiui po Lietuvos okupacijos. Šalia originalo byloje pateiktas ir jos vertimas į rusų kalbą⁵. Neaiški jos parašymo priežastis. Galbūt ji buvo reikalinga formuojant LTSR Rašytojų sąjungos organizacinį komitetą, kurio narė buvo S. Nėris.

Autobiografija rašyta poetės ranka ant dviejų popieriaus lapų abiejose pusėse. Pataisymų ir subraukymų nėra, lapų apačia suplyšusi ir užlenkta, nes jie ilgesni nei

standartinis A4 formato lapas. Tačiau tekstas dėl to nenukentėjo ir yra lengvai įskaitomas.

Ši autobiografija atrodo ne tokia formali nei 1942 m. rašytosios ir yra gerokai ilgesnė bei išsamesnė nei anksčiau žinoma 1940 m. autobiografija. Ji panašesnė į priešokupacinio laikotarpio emocingas ir asmeniškias viešumai skirtas autobiografijas. Kaip ir kitose S. Nėries autobiografijose, taip ir šioje pasitaiko netikslumų (net tėvo mirties data neteisinga). Kartu čia esama ir akivaizdžių pastangų pabrėžti (ir galbūt pervertinti) savo sąsajas su kompartija tarpukariu, tuomet patirtus persekiojimus. Todėl joje pateiktą informaciją reikėtų vertinti atsargiai.

Pavyzdžiui, menkai tikėtina, jog tėvas prieš mirtį būtų pritaręs jos posūkiui į kairę propagandiniais žodžiais „pasukai tikruoju keliu“. Sprendžiant net iš sovietmečiu surinktų bei paskelbtų atsiminimų, poetės tėvas turėjo didelių ambicijų tapti stambiu ūkininku, valdyti pirmaujantį ūkį. Būtent dėl tokių „buožiškų“ ambicijų jis ir nemėgo bendrauti su turtingesniais giminėmis, o ne dėl to, esą buvęs „klasiškai susipratęs“, kaip poetė pabrėžia skelbiamame tekste. Tėvo paveikslas tekste apskritai atrodo gerokai pagražintas. Tai turbūt liudija glaudų poetės ir tėvo ryšį, kuris išryškėja ir įvairiuose atsiminimuose apie ją.

Trūksta duomenų apie S. Nėrį užgriuvusius šmeižtus ir plūdumus po jos posūkiu į kairę, kuriuos ji po okupacijos nuolat akcentavo, ne kartą juos minėdama ir skelbiamoje autobiografijoje. Žinant ypatingą poetės jautrumą, plūdumu ji galėjo laikyti ir aštresnę jos kūrybos kritiką, kurios susilaukė meniškai silpnesnis poezijos rinkinys „Per lūžtantį ledą“ (1935). Tačiau recenzijose tiesioginių šmeižtų ar plūdimų nebūta, bent jau tose, kurios pateiktos poetės biobibliografijoje. Gali būti, jog poetę žeidė spaudos nepasiekę gandai ir apkalbos. O dar didesnė tikimybė, jog atmintyje sutirštinant buvusius

persekiojimus bei nuoskaudas buvo lengviau įtikinti save pasirinkto kelio teisingumu. Tiesa, kažin, ar autobiografijos rašymo metu S. Nėris jautė poreikį pateisinti savo pritarimą okupacijai: minima galbūt jos pačios stebėta buvusių SSRS kritikų nuostaba, kad bolševikai jų „neprarijo“ ir netgi leidžia pasirinkti darbo vietą, liudija ją manant, kad įsigalėjo teisingesnė, nei buvusi, santvarka.

Lyginant šią autobiografiją su poetės dienoraščiu, pastebimi abiejuose tekstuose naudojami tapatūs įvaizdžiai. Dienoraštyje jie taikyti būtent jausminiams išgyvenimams, tačiau autobiografijoje politizuoti (pvz., gėdos stulpo įvaizdis). Tai turbūt tik dar kartą patvirtina, jog S. Nėries santykis su ideologija ir politika buvo emocinis. Atsižvelgiant į poetės emocinį santykį su okupacija ir naujuoju režimu galima suprasti, kodėl ji elgėsi vienaip ar kitaip.

Publikavimo ir komentavimo principai: autobiografijos tekstas pateikiamas nepakeistas ir netaisytas. Visi rengėjo papildymai (daugiausia – santrumpų iššifravimai) bei puslapio pabaigą žymintys skaičiai, nurodantys puslapio numerį byloje, pateikiami laužtiniuose skliaustuose.

Komentaruose pateikiamas kontekstas, kuris leistų kritiškai įvertinti S. Nėries pateiktas žinias, jas papildytų, pakoreguotų ar paneigtų. Siekta kuo daugiau informacijos pateikti citatomis iš įvairių šaltinių, jų trūkstant pateikiami parengėjo komentarai.

SALOMĖJOS NĖRIES AUTOBIOGRAFIJA

Esu gimusi pasiturinčio Suvalkijos valstiečio šeimoje, – žemės buvo 40 su viršum ha. Bet buožės tipo bruožų mano tėvas neturėjo, nemėgo ir vengė net bičiuliautis su giminėmis, tikrais buožem, šlykštėdamasis jų tipingais buožių bruožais. Iš pat mažų dienų teko

svyruoti tarp religingos motinos ir bedievio tėvo: ir vienas, ir antras stengėsi savo įtakon patraukti vaikų.⁶

Įstojusi gimnazijon, iš karto pataikiau, kaip žuvis į vandenį „Ateitininkų“ organizacijon, priešingos organizacijos toj mokykloj tada nebuvo.⁷ O šioji organizacija, stipriai remiama kunigijos, buvo galinga ir siurbte siurbė į save jaunuolius. Čia vėl prisimenu tėvą, kuris buvo nepatenkintas mano įstojimu į „davatkas“, ir vėliau, kai buvau plūstama, niekinama, išbraukiama iš kultūrinio gyvenimo, tėvo žodžius mirštant 1935 m.⁸ man pasakytus: „Gerai, kad suprat tai ir pasukai tikruoju keliu, nors jis tau bus nelengvas, – bet nepaisyk atgyvenusių kvailių.“⁹ Ir stojant į Universitetą, buvau apsupta reakcingiausios aplinkos ir stipriai laikoma, kaip vykusiai pasireiškęs talentas. Vis labiau ir labiau ėmiau pastebėti, kaip giliai man skiepyta [religija], buvo vien biznio, žmonių pajungimo tamsai priemonė. [7]

Didžiųjų išradėjų, menininkų biografijos ir darbai, net Dantės „Dieviškoji komedija“, manyje kėlė skepticizmą religijai ir sakyte sakė, kad melas yra pagrinde to, ką aš laikiau šventu dalyku. Savanarola pasidaryti negalėjau, nes gyvenau XX amžiuje. Nesu visuomenės veikėjo tipas, bet ir tai buvo pastebėta mano poezijoj per didelis pažangumas ir, kai buvo man proga, dar gi su rekomendacijom, užimti laisvą mokytojos vietą vienoj katalikiškoj mokykloj Kaune, šis buvo svarbiausias argumentas tai vietai negauti.¹⁰ Tylus gyvenimas provincijoj man davė progos daug galvoti ir tolti, tolti nuo savo buvusių draugų. Man buvo sunku. Norėjos pasisakyti. Bet kam? Nė vieno pažangaus žmogaus nebuvo greta.¹¹ Atsimenu, buvau kviečiama bendradarbiauti naujai leidžiamo katal[ikiško] žurnalo skiltyse. Pirmam numery norėjo įdėti mano eilėraščius pirmoj vietoj, bet jų negavo, tiek buvau skeptiškai nusiteikusi.¹² Ir pasirodė „Trečias

Frontas“. Aš buvau sukrėsta ir pradžiuginta.¹³ Galvotrūkščiais puoliauši čia pasakyti savo žodį, nors ir nevykusiai.¹⁴ Ir pats tas žurnalas nebuvo kaip reikiant iškepęs.¹⁵ Nežiūrint to gavau laiškų iš pažangių žmonių, reiškiančių džiaugsmą, kad „tokia stipri pajėga liaudies eilėse“.¹⁶ Daugiau gaudavau piktų, priekaištingų laiškų iš buvusių draugų, kalbinančių dar apsigalvoti.¹⁷ [7vs]

Kokių šlykštynių buvo apie mane skleidžiama, kalbama sąryšy su „Trečio Fronto“ kolego[m?].¹⁸ Aš ir šiandien negaliu ramiai apie tai prisiminti, vaizduojuos save – kaip nuogą prie gėdos stulpo plakamą.¹⁹ Ir man sunku buvo dovanoti kolegoms rašytojams, pas kuriuos aš atėjau tada švariausiai jausmais, kaip žmogus, pasukęs savo kelią nauja kryptim, norįs aukoti savo jėgas pavergtajai, kenčiančiajai darbo klasei, – nė vienas jų nepakėlė balso, nepasakė ne vieno žodžio man puolamai apginti, išskyrus gal K. Korsaką, rašiusį mano pasukimo kairėn progą.²⁰

Moraliai spaudžiama ir persekiojama, buvau priversta pasitraukti iš mokytojos pareigų.²¹ Apsigyvenau Kaune. Pora susitikimų su naujais Kom[unistų] partijos žmonėmis²² padėjo man orientuotis; pamačiau, kokiose baisiose sąlygose dirba pasiryžimo, kovos žmonės. Aš taip nesugebėsiu, aš labai bijau kalėjimo ir k[itko]. Bet grįžti į reakcinę seną aplinką, kur daug kas manęs laukia, niekada nebegrišiu.²³ Pradėjau dalyvauti Mopro rateliuose,²⁴ – gyvenimas prieky turiningas, naujas, – kelias į jį erškėčiuotas. Susikūrus nelegaliam darbininkų kultūros klubui,²⁵ buvau pradėjusi ten dirbti kaip mokytoja, bet po keletos dienų tas klubas buvo policijos išdraskytas. Suimta žmonių. Tardymas.²⁶ Vis labiau susipažinau ir persiemiau Markso mokslu, skaičiau Lenino [veikalus] apie meną, apie religiją ir k[ita].²⁷ Pastaruoju metu Stalino „Leninizmo klausimą“ k[omunistų] b[olševikų] partijos istoriją ir k[ita]. [8]

Sunku buvo rašyti, nedalyvaujant periodikoj. 1935 m. pasirodžius mano eilėraščiams „Per lūžtantį ledą“, buvau pilte užpilta plūdimo šiukšlėmis, bjauriausiai žodžiais tepė mane tie juodžiausios reakcijos žmonės, kruvinai nekentę bolševizmo,²⁸ kurie šiandie patys tur būt neatsistebi, kad bolševikai jų ne tik neprarijo, bet duoda laisvai pasirinkti vietą: jei nepatinka provincijoje, prašom grįžti į Kauną... Prisimena dar vienas charakteringas ta proga vieno kritikuotojo posakis: „Subyrėjus „Trečiam Frontui“, štai liko viena

gailėstingoji sesutė, ištikima jo idėjom.“ Tai buvo pasakyta su pikta ironija, pasirodžius knygai „Per lūžtantį ledą“.²⁹ Po 1940 m. birželio 15 d. nedelsdama padaviau pareiškimą atleisti mane iš mokytojos pareigų, nes esu rašytoja ir noriu vien savo darbu gyventi – rašyti liaudžiai, kuriai niekad nebuvau svetima.

S. Nėris

Palemonas,
1940.XI.14 [8vs]

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 5, b. 838, l. 7–8.

Nuorodos

¹ S. Daugirdaitė, „Salomėja Nėris, įžymiausia lietuvi“, *Salomėja Nėris: Tarp dainos ir regėjimo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 243.

² Žr. V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*. Kn. 1–2, Vilnius, 1995–1997.

³ M. Tamošaitis, *Didysis apakimas: Lietuvos rašytojų kairėjimas 4-ajame dešimtmetyje. Monografija*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2010, 223 p.

⁴ S. Nėris, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Vaga, 1984, p. 433–436.

⁵ Šioje byloje yra ir tą pačią dieną rašytojos užpildytas „Asmens lapelis kadrans registruoti“ (l. 4–6) bei dar viena nedatuota trumputė lietuviška rankraštinė autobiografija (l. 11).

⁶ Prisiminimuose nuomonės šiuo klausimu skiriasi. Emilija Adomaitytė – Kiaunienė: „Abu Bačinskių tėvai, ypač motina, buvo religingi.“ (*Literatūra ir kalba, t. 4: Atsiminimai apie Salomėją Nėrį*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 40). Antanas Pavalkis: „...[m]otina buvo labai religinga, o tėvas netikintis.“ (Ten pat, p. 45). Tėvo brolis Kazimieras Bačinskas: „Simono žmona buvo karšta katalikė. Jis taip pat atlikinėdavo religines apeigas.“ (Ten pat, p. 11).

⁷ S. Nėris Vilkaviškio gimnazijoje mokėsi nuo 1919 m. rudens, tų metų spalio 19 d. įstojo į besikuriančią „Ateitininkų“ kuopą. Tačiau 1919 m. pabaigoje jos klasės draugas Pijus Glaveckas (vėliau – Glovackis) suorganizavo aušrininkų būrelį, o 1920 m. susikūrė ir kairiuosius moksleivius jungusi bešalių (bendrinių) kuopelė. Tais metais P. Glaveckas suorganizavo ir slaptą komjaunimo kuopelę (V. Alekna,

Salomėja, Vilnius: Mūsų knyga, 2006, p. 51, 58–59). Viktoras Alekna teigia, kad kai 1922 m. jos nariai buvo suimti, S. Nėris, susiradusi raudonų gėlių, nuėjusi iš tolo mojavo jomis daboklėje sėdintiems draugams (ten pat, p. 33). Tačiau E. Adomaitytės atsiminimuose, kurių nuorodą jis pateikia, toks faktas neminimas (*Literatūra ir kalba, t. 4, p. 38–41*).

⁸ Simonas Bačinskas mirė 1933 m. spalio 2 d. Rankraštyje datos skaitmuo 5 neaiškus, tačiau ryškiai skiriasi nuo šalimais parašyto trejeto. Mašiništiname autobiografijos vertime į rusų kalbą irgi yra 1935 m. data, žr. LYA, f. 1771, ap. 5, b. 838, l. 9.

⁹ Kai kaimynas Jurgis Rucevičius paklausė S. Nėries tėvo nuomonės apie jos pasukimą į kairę, šis tik numojo ranka: „Kaip nori, taip tegul daro... O ką – manai, kad komunistai blogi žmonės?“ (*Literatūra ir kalba, t. 4, p. 32*).

¹⁰ Kostas Korsakas prisiminė, kad dėl poetės santykių su Juozu Eretu, kurie tęsėsi ir po jo vedybų su kita moterimi, „Nėris buvo ištremta į Lazdijus – tuo pasirūpino Vailokaičių šeima“ (V. Žukas, *Kostas Korsakas: Prisiminimai*, Vilnius: Ogamas, 2005, p. 92). Tai patvirtinančių duomenų bei informacijos apie galimybę baigus studijas 1928 m. įsidarbinti Kaune nėra. Į Lazdijus ji važiavo pakviesta gimnazijos direktoriaus kun. Juozo Starkaus, buvusio jos mokytojo Vilkaviškyje. Gali būti, kad ir K. Korsakas prisiminė tuomet plitusių gandus. J. Keliuotis nesėkmingai bandė surasti Nėriai darbo vietą Kaune 1930 m. (V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 1, p. 389–394). Galbūt darbo paieškos 1928 ir 1930 metais atmintyje susiplakė.

¹¹ Kairuoliškai nusiteikusi buvo bene artimiausia S. Nėries draugė nuo studijų laikų Eglė Vilčinskaitė,

su kuria poetė intensyviai susirašinėjo ir dirbdama Lazdijuose. Ladas Serbenta teigia, jog ideologinis poetės persilaužimas prasidėjo dar 1929 m. vasarą, kai viešėdama Vienoje ji daug bendravo ir ginčijosi pasaulėžiūros klausimais su juo ir Broniumi Zubricku – kairiųjų pažūrų studentais aušrininkais (*Literatūra ir kalba*, t. 4, p. 107–108), tai yra, dar prieš pasirodant „Trečiam frontui“ 1930 m. sausį.

¹² „Tiek norėjau „Naujam Romuvai“ paprašyti eilėraščių, bet taip staigiai dingot, kad nieko tikro nebuvo galima susitarti. Čia dar kartą pakartojau savo kvietimą bendradarbiauti „N. R.“ Tai bus inteligentams skiriamas iliustruotas savaitinis žurnalas. Siųskite poezijos, beletristikos, vertimų, o ypač poezijos. Mokėsime honorarus. Pirmas numeris išeina gruodžio 18 d. Jei tučtuojau, tai ir į pirmą, kur bus moterų rašytojų fotografija.“ (Juozo Keliučio 1930 m. gruodžio 9 d. atvirukas S. Nėriai, V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 1, p. 399). Į šį prašymą poetė neatsiliepė, tačiau tuo pat metu ir toliau bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje („Ateityje“, „Naujojoje vaidilutėje“, „Šaltinyje“).

¹³ „Man tai patinka tas gyvas, energingas [„Trečio fronto“] žodis – laisvas pavasario vėjas! Ir mane jis veikia savotiškai: kaip stiprūs vaistai ant žaizdos užpilti. Juk aš gyvenu tuo pat ir seniai jums pritariu. Ir seniai nekenčiu to bedvasio, supelijusio miesčio niškumo. O tačiau... aplinkuma, kurion jaugau, – klampynė, iš kurios išsivaduoti ne taip jau lengva.“ (S. Nėries laiškas K. Borutai 1931 m. vasario 22 d., S. Nėris, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Vaga, 1984, p. 374). „Didelį išpūdį į mane padarė visi „Tr[ėčio] fr[onto]“ nr., ir visus perdėm perskaičiau. Tai elektros srovė, stipri ir gaivinanti, nors dar nedidelė, palyginus su didžiule, negyva mase, į kurią ji veikia. Ir tikrai „kožnas žodis“ pataiko į tikslą, vieniems baimės, kitiems vilties ir gyvybės teikdamas.“ (S. Nėries laiškas A. Venclovai 1931 m. kovo 14 d., S. Nėris, *Raštai*, t. 3, p. 375). (*Čia ir toliau citatų kalba netaisyta – red. past.*).

¹⁴ Jos pareiškimas ir trys eilėraščiai paskelbti 1931 m. gegužės 18–20 d. pasirodžiusiame leidinyje „Trečias frontas“, Nr. 5, p. 6–7.

¹⁵ Galbūt turima omeny kritika, kurios susilaukė „Trečias frontas“ iš Lietuvos komunistų partijos. Maskvoje 1931 m. pradėtas leisti literatūrai ir „kultūrinei revoliucijai“ skirtas žurnalas „Priekalas“ iš dalies buvo atsakas į „Trečių frontą“. Visuose tų metų numeriuose skelbta net ne po vieną straipsnį, skirtą „Trečiam frontui“, ir visuose juose šis žurnalas ne-

gailėstingai kritikuotas. „Kairieji trečiafrontininkai ir pavojingesni už dešiniuosius kulturininkus, su kuriais jie visiškai susilieja“ („Darbą pradendant“, *Priekalas*, 1931, nr. 1–2, p. 1). „Kas ištikrųjų nori eiti kovojančio proletariato keliu, turi ne tik nutraukti bent kokius rišius su fašistais ir su „Tr[ėčiu] frontu“, „Kultura“ ir visais socialfašistiniais ir fašistiniais žurnalais ir laikraščiais, bet taip pat turi stot su jais i kuogriežčiausią kovą, iškritikuot visą pardavikišką jų darbą ir veidmainiavimą. Trečiafrontininkų „kairioji“ frazė ir daug pavojingesnė, negu „Kulturos“ ir „Socialdemokrato“ dešinieji darbai, nes pirmoji gali suvadžiot ne vieną kairėjantį darbininką, valstietį ir moksleivį.“ (V. Kapsukas, „Trečio fronto tikrasis veidas“, *Priekalas*, 1931, Nr. 3–4, p. 97). „Priekale“ pagrįsta ir negailėstingos kritikos būtinybė: „Mes įsitikinę, kad tik tuomet geresniųjų trečiafrontininkų dalis sugebės apsisvalit nuo ivairaus svetimo darbininkų klesai elemento ir atsistot tikrais marksistiniais pamatais, darbininkų klesos kovos pamatais, jei be pasigailėjimo bus kritikuojami visi jų trukumai ir idos. Mes manome, kad ir mūsų griežta trečiafrontininkų kritika, iš esmės visiškai teisinga, prisidės prie geresniosios trečiafrontininkų dalies pasukimo kairėn. Žiūrėsime tolimesnių jų žingsnių.“ (V. Kapsukas, „Dar apie trečiafrontininkus“, *Priekalas*, 1931, Nr. 5, p. 178–179). Nesulaukus pakankamos trečiafrontininkų savikritikos, tonas dar labiau sugriežtėjo: „Mes negalime laikyti jų ne tik proletariniais rašytojais, bet dargi revoliuciniais rašytojais ir musu pakeleiviais. Pirmiausia, jie ikišiol visiškai neiškritikavo savo iš esmės kontrrevoliucinės, antiproletarinės ideologijos, pasireiškusių pirmuose „Trečio fronto“ numeriuose. [...] su darbininkų klesai ir jos ideologija ir revoliucine kova ir geresnioji trečiafrontininkų dalis toli gražu da nesusirišo, ir reikia tiesiai pasakit, neko bendra neturi.“ (V. Kapsukas, „Trečiafrontininkų žingsnis atgal, o ne pirmyn“, *Priekalas*, 1931, Nr. 6, p. 229).

¹⁶ „Socialistinė Latvijos lietuvių darbo jaunuo-
menė, draugiško solidarumo vedama, džiaugiasi, galėdama Tave sveikinti kaip naują internacionalinio kovos kolektyvo narę ir draugę, nuo šiol savo individualines dvasios ir intelekto jėgas įjungusią žmoniją laisvinančio socialistinio darbo naudai.“ (Darbo jaunuo-
menės draugijos Rygos lietuvių skyriaus sveikinimas S. Nėriai (1931 m. birželis), *Literatūra ir kalba*, t. 4, p. 343); „Gera padarė, Salemut, kad metei garbinti senus dievaičius, stabus ir pažinai realų gyvenimą. Tamstą gerbiąs nepažįstamas pilietis“ (nežinomo adresanto 1931 m. birželio

5 d. atvirukas S. Nėriai), V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 1, p. 460); „Aš dar kartą sveikinu Tave, kaip didžiulio žmonijos išsilaisvinimo sankovotoją.“ (iš L. Serbentos 1931 m. lapkričio 4 d. laiško S. Nėriai, V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 2, p. 28).

¹⁷ V. Alekna teigia, jog S. Nėries archyve smerkiančių laiškų nerasta: „Gal ji pati juos sunaikino. Greičiausiai jų ir nebuvo.“ (V. Alekna, *Salomėja*, p. 229). 1931 m. birželio 3 d. laiške A. Venclovai poetė rašė apie „buvusių draugų“ pasiūlymus: „Savo laiškuos jie leidžia sau net tokia nesąmonė, siūlydami visokius pragyvenimo šaltinius ir darbus Kaune, kad tik grįžčiau.“ (S. Nėris, *Raštai*, t. 3, p. 384). Turbūt turėjo omeny J. Keliuočio laiškus apie galimybes užsidirbti iš vertimų, kuriuos spausdintų Šv. Kazimiero draugija (V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 1, p. 461).

¹⁸ „Ant mano stalo gulėjo, berods, provincijos laikraštis, kuriame kažkoks rašeiva, prisidengęs slapyvardžiu, eilėraštyje mudviejų pažintį vaizdavo ciniškai ir iškraipytai.“ (A. Venclova, *Jaunystės atradimas*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 606). „Žinoma, kam gali būti malonu su žmogumi, kuris yra „nusikaltęs“, kurio „griekai“ iškeliama spaudoj ir laišškai guli kriminalkoj. [...] Įpratau girdėti teisingų ir neteisingų kalbų. Truputį keista, kuomet geri pažįstami, ponai ir ponios, eidami pro šalį, nususuka, nepasisveikina, ir dar rimti, išsiauklėję žmonės.“ (S. Nėries laiškas P. Orintaitei 1931 m. gruodžio 9 d.; S. Nėris, *Raštai*, t. 3, p. 386).

¹⁹ 1935 m. spalio 5 d. dienoraštyje prisimindama „rudeninę meilę“ S. Nėris rašė: „Tegu visi mato, tegu visi žino. Tegu man spjauto, tegu mane degina... Aš pati atsistojau prie gėdos stulpo... — kas be nuodėmės — tegu akmenį į mane meta. Kam nuodėmė svetima, kieno lūpos nesuteptos aistros [...]“ (*Raštai*, t. 3, p. 311).

²⁰ J. Radžvilas [K. Korsakas], „Pasukimas kairėn“, *Kultūra*, 1931, Nr. 6–7, p. 362–374.

²¹ „Būkit geri, nedėkit jokios pastabos nei paaiškinimo dėl mano įstojimo į „Tr[ečią] fr[ontą]“. Tas vėliau bus galima, kai būsiu laisva. Dabar gi man grėstų dideli nemalonumai ir tikriausiai negalėčiau ligi metų pabaigos šioj įstaigoj pasilikti (beliko tik pora mėnesių), tai būtų labai negeistina.“ (S. Nėries laiškas „Trečio fronto“ kolektyvui 1931 m. balandžio 20 d., *Raštai*, t. 3, p. 378). S. Nėries pareiškimas, prašantis ją atleisti iš mokytojos pareigų, datuotas 1931 m. gegužės 28 d., „Trečio fronto“ 5ąjį numerį su savo kūryba ji gavo gegužės 24 d. (S. Nėries laiškas

A. Venclovai 1931 m. gegužės 24 d., *Raštai*, t. 3, p. 383). Išlikusiuose laiškuose ji jokios prievartos nemini: „Iš gimnazijos jau atsisakiau, ir nuo liepos m[ėnesio] lieku „bedarbė“.“ (S. Nėries laiškas A. Venclovai 1931 m. gegužės 30 d., *Raštai*, t. 3, p. 383). Bendradarbė J. Ičkauskaitė – Vosylienė teigė: „Dėl posūkiu kairėn Salomėja tarnybinių nemalonumų neturėjo. Tačiau pati jautė, kad šitas jos žygis yra nesuderinamas su mokytojos darbu „Žiburio“ gimnazijoje, todėl parašė prašymą atleisti iš pareigų.“ (*Literatūra ir kalba*, t. 4, p. 104–105).

²² Atsiminimuose minimi S. Nėries prašymai supažindinti ją su pagrindinės kompartijos vadovais. 1931 m. Kaune ji buvo suvesta su LKP CK sekretoriumi Kaziu Sprindžiu (V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, p. 11), kartu su kitais trečiafrontininkais porą kartų susitiko su Lietuvos komjaunimo CK sekretoriumi ir LKP CK nariu Aleksandu Gudaičiu – Guzevičiumi (A. Gudaitis – Guzevičius, „Liepsningoji siela“, *Literatūra ir kalba*, t. 4, p. 237–238). 1935 m. ji susitiko su LKP instruktoriumi Alfonsu Gailevičiumi (V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 2, p. 118). Susilpnėjus ryšiams su trečiafrontininkais 1931 m. pabaigoje, susipažino ir pradėjo artimiau bendrauti su kai kuriais pagrindininkais (Ona Šimaite, Juozu Banaičiu ir kt. (Ten pat, p. 59). Agento Kiburiškio pranešimuose S. Nėries sekimo byloje teigiama, kad 1934 m. ji dalyvavo rašytojų komunistų kuopelės susitikimuose kartu su Petru Juodeliu, Juozu Banaičiu, Juozu Jurginiu ir kt. (žr. LCVA, f. 438, ap. 1, b. 357, l. 13, 15).

²³ „Savo poezijos nebesiūsiu jokiam laikraščiu, nes tuomi prieštarauju pati sau. Seniai nujaučiau šitą persilaužimo momentą ir dabar žinau, kad toliau taip rašyti nebegaliu. Kaip rašysiu ir kaip man seksis, nežinau. Bet tai, ką parašiau, yra lavonai ir griuvėsiai, ir virš jų mano išsivadavęs aš...“ (S. Nėries laiškas K. Borutai 1931 m. vasario 22 d., *Raštai*, t. 3, p. 374). „Nuo šio laiko sąmoningai stoju prieš darbo klasės išnaudotojus ir savo darbą stengsiuosi sujungti su išnaudojamųjų masių veikimu, kad mano ateities poezija būtų jų kovos įrankiu ir reikštų jų norus ir kovos tikslus.“ ([S. Nėries pareiškimas], *Trečias frontas*, 1931, Nr. 5, p. 6). Tačiau netekusi pastovių pajamų 1931–1934 m. gyveno daugiausia iš atsitiktinio literatūrinio darbo, mokymo, vertimų (taip pat ir religinių kūrinių), kuriuos leido ir katalikiškos leidyklos, pvz., Šv. Kazimiero leidykla. Vėliau ir savo kūrybą skelbė įvairių politinių nuostatų leidiniuose.

²⁴ „Bačinskaitė, sako, beveik nieko daugiau ir nedirba, kaip tiktai renka aukas ir dirba studentų komunistų biure. [...] Į dieną, sako, surenka aukų iki 100–150 litų, nes turi labai daug pažįstamų simpatikų ir šiaip kairių pažiūrų žmonių, kurie nedrįsta atsisakyti ir duoda, kiek turi, nes, sako, ji tuojau pradeda konfuzuoti ir gėdinti, kuris nenori aukoti.“ (Ištrauka iš Šiaulių apyg. biuletenio Nr. 101 (1934 m. gegužės 26 d.), LCVA, f. 438, ap. 1, b. 357, l. 11). Juozas Banaitis patvirtina tokius Lietuvos saugumo agento duomenis: 1933 m. „Salomėja pradėjo rinkti aukas politiniams kaliniams. Jas rinko, kiek man žinoma, daugiausia pažangiųjų Kauno profesorių tarpe. 1933 metų rudenį ar 1934 metais ji jau buvo „Raudonosios pagalbos“ [MOPR] kuopelės narys. Šioje kuopelėje nelegalų darbą ji dirbo ramiai, sąžiningai. Salomėja platino moprinę ir komunistinę literatūrą, reguliariai dalyvaudavo kuopelės posėdžiuose.“ (J. Banaitis, „Pėdos gyvenime“, *Literatūra ir menas*, 1954 m. lapkričio 13 d.). Sprendžiant iš kitos abiejuose liudijimuose pateiktos informacijos tikslumo, abu šaltiniai nelabai patikimi, pervertinantys S. Nėries indėlį, tačiau atrodo, kad priežasčių abejoti bendradarbiavimo faktu nėra.

²⁵ Turbūt turimas omeny darbininkų klubas „Viltis“, kuris buvo uždarytas 1931 m. lapkričio viduryje. Tačiau jis buvo legalus.

²⁶ Duomenys apie S. Nėries dalyvavimą „Vilties“ veikloje labai fragmentiški ir prieštaringi. V. Alekna teigia, jog S. Nėris klube nesilankė (V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 2, p. 26). Poetė tardoma nebuvo, tardyti ir

suimti „Vilties“ klubo vadovai, tarp kurių būta ir trečiafrontininkų. Į saugumą pateko S. Nėries Valiui Drazdauskui rašyti laišakai (V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 2, p. 30–31).

²⁷ „Pas trečiafrontininką Drazdauską per kratą jo bute [...] [r]astas didelis kiekis įvairių laiškų. Įdomu pažymėti, kad viename laiške Salomėja Neris sakosi jau išstudijavusi Lenino raštus...“ („Kratos pas trečiafrontininkus ir „Vilties“ draugijos klube“, *Lietuvos aidas*, 1931 m. lapkričio 27 d.). Julija Paltarokaitė – Šalkauskienė taip prisiminė vieną susitikimą su poete: „[...] ją sutikau, rodos, 1931 m. rudenio. [...] ...paklausiau, ką veikianti Kaune. „Studijuojau...“ – atsakė ji. „Kaip studijuoji? Ką?“ – nustebusi klausiau. – „Markso „Kapitalą“ studijuojau...“, – atsakė ji šaltai.“ (V. Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 2, p. 32–33).

²⁸ Anot Alpo Liepsnonio, 1940 m. rugsėjį S. Nėris jam sakiusi: „Gera dabar kurti, kai aplinkuma žmogų gaivina kaip šviežias vanduo žuvį [...]. Viešpataujant fašizmui, tokių sąlygų nebuvo. Kas norėjo, tas šmeižė mane. Šmeižė S. Vykintas, šmeižė kiti. Pavyzdžiui, mane ciniškai užsipuldavo V. Bičiūnas, nors pats yra amoralus žmogus.“ (A. Liepsnonis, „Keletas faktų apie S. Nėrį“, *Literatūra ir kalba*, t. 4, p. 242).

²⁹ „Trečiojo fronto seniai nebėra, patys jo vadai iš pagrindų pasikeitė, o tačiau Salomėja Neris vis tebeskelbia trečiafrontiškas idėjas“ (J. Vikis, „Perlūžtantį ledą“ [recenzija], *Vairas*, 1935, Nr. 5, p. 118).